

Прежде, чем вы начнете читать воспоминания Ю.И.Бибило, мы хотим вас с ней поближе познакомить.

Юлия Иосифовна Бибило (родилась 10 января 1887 г.) — белорусский советский библиограф, первая заведующая отделом белорусской литературы и библиографии Государственной библиотеки БССР им. В.И.Ленина (1921–1937 гг.). Старательно собирала краеведческий и национальный книжный фонд, учитывала отдельные издания, появляющиеся на белорусском языке в России и за ее пределами в период с 1835 по 1916 гг. Ю.И.Бибило стояла у истоков библиографической регистрации печати БССР (“Летапіс беларускага друку”) и создания первой в республике краеведческой библиографической катотеки. В 1960–70-х гг. принимала деятельное участие в создании таких библиографических документов, как “Русская дореволюционная книга о Белоруссии. 1802–1916” (Мн., 1964), “Бібліяграфія па гісторыі Беларусі” (Мн., 1969), “Асвета ў Беларускай ССР за 50 гадоў Савецкай улады” (Мн., 1972).

Бібіла Ю.І.

ДЗЯРЖАЎНАЯ БІБЛІЯТЭКА. 1920–30-я гг.

Калі мне здараецца ехаць па Ленінскім праспекце, заўсёды цягне глянуць на будынак Дома мастацтваў, што стаіць на ўзгорку побач з Домам афіцэраў. Тут увосень 1921 г. разгарнула работу універсітэцкая (з 1922 г. Універсітэцкая і Дзяржаўная) бібліятэка.

Бібліятэку ўзначаліў Іосіф Беніцыянавіч Сіманаўскі*, якога запрасілі ўлетку 1921 г. заняцца арганізацыяй біб-

---

* Сіманаўскі І.Б. (1892–1967) – вядомы савецкі бібліятэказнаўца, бібліёграф і арганізатар бібліятэчнай справы ў Беларусі. Першы дырэктар Дзяржаўнай бібліятэкі імя У.І.Леніна (з 1921 па 1937 і з 1944 па 1961 гг.). Узнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга (у 1932 і 1949 гг.). Заслужаны работнік культуры Беларускай ССР. Меў шэраг публікацый па пытаннях бібліяграфіі і бібліятэказнаўства.

ліятэкі для універсітэта, які павінен з восені адчыніцца. Гэта быў чалавек з шырокім даляглядам і захапляючымі перспекывамі.

Уладкаваўшыся ў Мінску, ён часам наведваў Бабруйск, дзе раней загадваў гарадской бібліятэкай, а я ў той час працавала ў школах і марыла пра універсітэт. Ведала я яго здаўна як улюбёнага ў сваю справу кніжніка, гатовага падзяліцца сваімі неверагоднымі (здавалася, у той час) праектамі і задумамі. Спаткаўшыся са мною, пачаў мяне запрашаць на працу ў Мінск у бібліятэку. Ён успомніў спробу арганізаваць у Бабруйскай бібліятэцы краязнаўчы аддзел; як я, захапіўшыся гэтай ідэяй, узялася дапамагаць і нават ездзіла ў Мінск шукаць літаратуры, а вярнулася з пачкамі каштоўных выданняў з уласных збораў ... Янкі Купалы (гэта было ўвосень 1920 г. пасля вызвалення Мінска ад белапольскай акупацыі). І.Сіманаўскі заўпэўніў, што краязнаўчы аддзел у новай бібліятэцы будзе шырока разгорнуты, а ён пастараецца зрабіць усё магчымае, каб даць прастор маім краязнаўчым захапленням. Ну, як было застацца абьякавай да думкі стварыць нешта вартае на парожнім месцы! Мне прапанавалі працу ў школе, у Наркамасветы (каб вучыцца, трэба было недзе працаваць, бо стыпендый не давалі). Бліскучыя перспектывы краязнаўчай працы ў бібліятэцы мяне захапілі, і я вырашыла прыняць прапанову І.Сіманаўскага.

3 верасня 1921 г. я ўжо сядзела сярод бібліятэчных паліц на рагу сучаснай вуліцы Кірава (тады Універсітэцкая) і Чырвонаармейскай. Гэта быў будынак нейкай школы, потым тут размясціўся Рабфак, цяпер на гэтым месце – філфак універсітэта. Факультэт грамадскіх навук, куды я залічылася на этнолага-лінгвістычнае аддзяленне, знаходзіўся таксама прыблізна на рагу вуліцы Леніна ў будынку школы. Насупраць – незабудаваны пляц, старыя яўрэйскія могілкі.

Разгортваць работу Універсітэцкай бібліятэкі ў гэтым будынку было немагчыма – шырокія задумы патрабавалі і належных прастораў. Скора ўдалося здабыць так званы “Юбілейны” дом на Захар’еўскай вуліцы (цяпер праспект Леніна) на ўзгорку. Побач з ім у былым доме архірэя раз-

мясціўся Наркамасветы. “Юбілейны” дом таксама належыў духавенству і быў пабудаваны ў 1913 г. у гонар 300-годдзя царскай дынастыі Раманавых. Тут адбываліся нарады духавенства і змяшчаўся Царкоўна-археалагічны музей.

Страшнавата было перабірацца (зіма не за гарамі) у неабжыты, без ацяплення будынак. Цяпер, пасля рамонту, Дом мастацтваў іначай выглядае – трохпавярховым, а ў той час вокны ніжняга паверха глядзелі ў зямлю, бо ўзгорак быў значна вышэйшы. Тут было падвальнае памяшканне: змяшчаліся майстэрні сталяра і пераплётчыка, неразабраныя фонды. Вышэй на паверсе злева – вялікая зала вышынёй на два паверхі з галерэяй. Неўзабаве яе перакрылі. І ўнізе размясціўся кнігасхоў, а на версе – чытальная зала. Цікавае было прыстасаванне для зносін з кнігасховам. На галерэі, дзе сядзелі дзяжурныя, у падлозе быў прарэзаны чатырохкутнік; пры дапамозе збудавання з дроту і яшчэ сяго-таго, значна паскаралася выкананне патрабаванняў чытачоў, ды і нагам не трэба было скакаць па сходах. А часам гэта адтуліна замяняла тэлефон.

Супраць увахода ў чытальную залу – дзверы ў беларускі аддзел. Гэта быў вялікі пакой з шырокімі вокнамі, пузатымі жоўтымі шафамі. Праз увесь пакой цягнуўся доўгі дубовы стол. Пасярэдзіне – печка-буржуйка. Выгінастая труба праз верхнюю шыбу акна выводзіла дым. І доўга яшчэ пасля таго, як удалося наладзіць цэнтральнае ацяпленне, на вонкавай сцяне будынка можна было бачыць чорныя сляды сажы. У канцы пакоя былі адгароджаны фанерай два маленькія пакойчыкі; направа – “кабінет” дырэктара, застаўлены шафамі, на сталі і крэсле навалены ў бязладдзі кнігі, месца хапала толькі, каб павярнуцца. Праўда, дырэктар туды рэдка калі забягаў.

Праз вокны залы направа можна было аглядаць брукаваную Захар’еўскую вуліцу, стромкія драўляныя прыступкі на ўзгорак супраць уваходу ў бібліятэку. Справа і злева на ўзгорку віліся сцежкі, па якіх таксама можна было трапіць у бібліятэку. Другія тры акны пазіралі ў садок, відаць было некалькі яблынь, разлапістыя каштаны. Далей, на рагу Чырвонаармейскай, знаходзіўся двухпавярховы будынак,

які праз пэўны час быў заняты бібліятэкай. Тут размясцілася канцылярыя, кніжная палата, чытальная зала прыродазнаўчага профілю, а таксама кватэра дырэктара (будынак і цяпер захаваўся).

Калі ў апошнія гады І.Сіманаўскі збіраўся пісаць гісторыю ўтварэння бібліятэкі, мы часта ўспаміналі і ўдакладнялі асобныя падзеі. Успаміналі і пераезд у гэты будынак. Падняўшыся па сходах на другі паверх і адчыніўшы налева дзверы, І.Сіманаўскі сказаў, што тут будзе размяшчацца беларускі аддзел і каб я ўзялася гаспадарыць у ім.

Да гэтага ў “сферах” абмяркоўвалася пытанне пра арганізацыю 2-х асобных бібліятэк: універсітэцкай і краязнаўчай беларускай. Перамагла думка І.Сіманаўскага, які лічыў немэтазгодным распыляць сродкі на арганізацыю розных бібліятэк, а трэба было стварыць адну з добра арганізаваным краязнаўчым аддзелам. У гэтым пакоі і павінна была пачаць існаванне краязнаўчая бібліятэка і нават на паліцах ужо ляжалі купкамі невялічкія кніжкі.

Дырэктар загадаў усім працаўнікам бібліятэкі, каб пры разборы фондаў яны выяўлялі мясцовыя выданні і тыя, што мелі адносіны да Беларусі, і накіроўвалі ў беларускі аддзел.

Так пачаў існаваць краязнаўчы аддзел да таго, як атрымаў “папяровае” благаславенне.

У зале аддзела размяшчалася таксама чытальня для навуковых супрацоўнікаў. Па сталах былі раскладзены навінкі навуковай літаратуры – савецкай і замежнай, кнігі і часопісы.

Аддзел працаваў з 10 да 22 гадзін, апроч 2-х дзён. Працаўнікоў двое: я і М.В.Барашкава, потым яе змяніла С.Ф.Сяргеева, а далей – Д.Мількевіч.

Пасля пераходу ў новы будынак у 1932 г. працавалі М.А.Васілеўская, А.Гольдберг. Адна працаўніца па падборы газет (між іншым, у аддзеле рабіліся выразкі з газет па розных тэмах).

У суседскім вялікім пакоі новага будынка, дзе цяпер даведачна-бібліяграфічны аддзел, размясцілі абавязковы экзэмпляр кніжнай палаты і даручылі нашаму нагляду...

...Умовы працы і побыту былі нялёгка: і халаднавата, і галаднавата, і адзенне не вельмі грэе. Часцей яно было саморобнае, па-майстэрску злепленое і зацыраванае. Я фарсіла ў чаравіках, самастойна змайстраваных, на вяровачных або ад старога абутку падмётках*.

Вялікай падзеяй было наладжванне цэнтральнага ацяплення. Ад радыятараў павеяла цяплом! Праўда, яно яшчэ не магло як след абагрэць вялікую залу, але, прымасціўшыся каля радыятара ў малым пакоіку, можна было пісаць, скінуўшы з правай рукі паліто, і трохі абагрэць ногі.

...У аддзеле пачалі збірацца выданні на беларускай мове – кнігі, часопісы, газеты, а таксама матэрыялы, што датычыліся так званага Паўночна-Заходняга краю з губерніямі, якія ўваходзілі ў яго склад, незалежна ад мовы, часу і месца выдання. Збіраліся і мясцовыя друкі – кнігі, часопісы, лістоўкі. Іх знаходзілі ў фондах бібліятэк, у новых атрыманнях (з 1922 г. бібліятэка пачала атрымліваць абавязковы экзэмпляр). Нямала рэдкіх беларускіх выданняў прыносілі і розныя прыхільнікі бібліятэкі – іх было шмат. Часам вандроўкі ў гарады Беларусі (Мсціслаў, Клімавічы, Полацк) давалі нямала прыемных неспадзяванак. У гэтых гарадах былі знаёмыя з былых студэнтаў, і яны нямала дапамагалі. Былі набыты бібліятэкі Карскага, Янчука, Жуковіча, зборы кніг Я.Купалы, Я.Дылы і інш.

Успамінаецца восень 1921 г., калі мне было даручана разбіраць бібліятэку Духоўнай семінарыі, якая змяшчалася на Траецкай гары, дзе цяпер Сувораўскае вучылішча. Будынак займала нейкая вайсковая ўстанова, пры ўваходзе стаяў вартавы. У вялікім памяшканні на падлозе ляжалі звязаныя пачкі кніг, знятыя з паліц, а шафы, відаць, атрымалі новае прызначэнне. Тут былі каштоўныя камплекты рускай перыёдыкі, нямала кніг па гісторыі, старадрукаў –

---

* Згодна ведамасцям па выдачы зарплаты за 1928 г., якія захаваліся ў архіве НББ, у бібліятэцы працавала каля 50-ці чалавек. Аклад дырэктара складаў 150 рублёў, загадчыка аддзела – 90. Для параўнання адзначым, што гадавая падпіска на часопіс “Полымя” складала тады 10 рублёў.

славянскіх і замежных, былі і краязнаўчыя выданні. Мне было даручана выбраць патрэбныя для бібліятэкі матэрыялы, а астатняе пакінуць. У рабоце дапамагалі мышы, якія не лічыліся з маёй прысутнасцю, а ўвесь час з піскам шмыгалі з канца ў канец.

У дублетных фондах Масквы і Ленінграда працаваў наш супрацоўнік Пінскі, якому было даручана адбіраць кнігі для бібліятэкі. Асаблівую ўвагу рэкамендавалася ўдзяляць матэрыялам, якія маглі б папоўніць зборы беларускага аддзела.

Шмат увагі камплектаванню аддзела аддаваў І.Сіманаўскі. Ён быў трапным паляўнічым на цікавыя і каштоўныя кнігі. Часта пачынаў свой неафіцыйны працоўны дзень корпаннем у пыльных напластаваннях у падвальных сховах. І вось запылены, але з трыумфам, сігаючы праз некалькі прыступак па сходах, нясе ён у аддзел якую-небудзь знаходку і ззяе ад задавальнення. Пасля яго наведвання Віцебска і знаёмства з А.П.Сапуновым аддзел атрымаў *“Статут Вялікага княства Літоўскага”* 1588 г., *“Апокрісіс Хрыстофора Філалета”* 1599 г., а таксама кнігі самога А.П.Сапунова – *“Витебская старина”* і інш.

...Энтузіясты-добраахвотнікі дапамагалі ў камплектаванні аддзела не толькі сваімі дарамі, але і каштоўнымі падказкамі, дзе кнігі ляжаць без дбайнага гаспадара. Нельга не ўспомніць добрым словам Язэпа Лявонавіча Дылу, зацікаўленага прыхільніка бібліятэкі і частага наведвальніка. Шмат яго кніг з ініцыяламі “Я.Д.” стаяла на нашых паліцах.

Як прамінуць імя нашага слаўтага баяна, незабыўнага Янку Купалу? Ён быў жаданым госцем, з ахвотаю дзяліўся сваімі ведамі пра кнігі па вывучэнню Беларусі, пра аўтараў беларускіх выданняў. Вось у яго руках “Наша ніва” часоў вайны. Там гэтулькі белых плям, непадпісаных артыкулаў, псеўданімаў. Гартаючы, падказвае: “Гэта маё і гэта маё” (у той час ён быў рэдактарам газеты).

Купала прынёс у бібліятэку ў 1920-я гг. на захаванне дзве пачкі сваіх рукапісаў. Перадаючы іх мне ў рукі, ён казаў: “Гэта мае рукапісы. У вас яны лепей захаваюцца”.

Тут і "Жалейка", і "Шляхам жыцця", і "Слова аб палку Ігаравым", і шмат асобных лісткоў, перапісаных рукою паэта. Рукапісамі Купалы ў 30-я гг. карыстаўся супрацоўнік АН БССР М.Ф.Мачульскі.

Следам за Купалам і іншыя пісьменнікі сталі прыносіць свае працы. Прынёс М.Грамыка сшытак сваёй паэмы "Крылан", Ц.Гартны "Сокі цаліны" і яшчэ некаторыя творы, назвы якіх я не памятаю. Я.Лёсік перадаў сваю "Граматыку беларускай мовы" і рукапісы К.Каганца і нямала яго лістоў. Прозвішчаў іншых не памятаю. Зарэгістраваны былі атрымання ў агульным сшытку. Калі я ў 1937 г. выязджала, перадала некалькі рукапісаў (Ц.Гартнага, М.Грамыкі, Я.Лёсіка і інш.) намесніку дырэктара Шкільтэру.

Успамінаецца яшчэ адзін зацікаўлены прыхільнік бібліятэкі, які аддаваў ёй шмат увагі і дапамагаў, чым мог. Пра гэта не раз давялося чуць ад І.Б.Сіманаўскага. Гутарка ідзе пра У.І.Пічэту. Ён часта наведваў беларускі аддзел. Ветлівы, далікатны, без зазнайства, умеў пажартаваць. Заўсёды некуды спяшаўся, толькі развяваўся чуб...

...У 1920-я гг. не толькі моладзі, але і людзям больш сталага веку даводзілася брацца за працу, пра якую мелі вельмі няяснае ўяўленне. Трэба! А калі трэба, то і вучыцца трэба! Бібліятэчная справа... Хто з працаўнікоў канчаў некія спецыяльныя ўстановы? Без самаадукацыі не абыдзешся. Я трапіла на працу не са школьнай лаўкі: дзве зімы вышэйшых (бястужаўскіх) курсаў, пяць гадоў настаўніцкай працы. Мне трэба было вучыцца на хаду – авалодаць тэхнікай бібліятэчнай працы і паглыбіцца ў нетры краязнаўства. Памагалі мне кнігі і спрактыкаванае кіраўніцтва І.Сіманаўскага, які не шкадаваў намаганняў і часу, каб з мяне атрымаўся неблагі працаўнік.

Вялікая ўдзячнасць у мяне захавалася да шчырых нашых прыхільнікаў і энтузіястаў беларускай культуры, якія дапамагалі арыентавацца ў моры краязнаўчай літаратуры (Я.Купала, Я.Дыла, шмат хто іншы). Дапамагалі і чытачы, калі яны звярталіся да мяне, каб падабраць літаратуру па патрэбнай тэме. Успамінаецца Е.Міровіч, калі ён ставіў

п'есу *“Кастусь Каліноўскі”*. Мне давялося праглядзець нямала матэрыялаў. Гэта была цікавая ўзаемадапамога...

...Са шкадаваннем успамінаю нашы страты і асабістыя лёсы людзей.

Горыч развітання з блізкай сэрцу працай увосень 1937 г. Знялі з работы І.Сіманаўскага, я атрымала адстаўку як “несправившаяся” з работай. Скажу шчыра, што не заслу- жыла такой ацэнкі, бо не толькі аддана працавала, але і вынікі маёй працы сведчылі пра гэта.

Хаця і крыўдна было, што мяне так кваліфікавалі, але, прымаючы пад увагу агульную тагачасную сітуацыю, я разважала, што яшчэ добра абышлося, бо лёгка было атрымаць які-небудзь нечаканы “хвост”. Я толькі сказала, што пастараюся ў іншым месцы ўсё ж справіцца з любой работай. І сваё абяцанне стрымала.

Цяжкі і трагічны гэта быў час. Я – нязначная адзінка сярод тых працаўнікоў беларускай культуры, якіх злая воля раскідала па розных кутках. Хто ацалеў, стараўся не “пасраміць” зямлі беларускай. А колькі таленавітых не стала! Тыя часы чакаюць свайго ўдумлівага і справядлівага даследчыка.

З верасня 1937 г. па лістапад 1959 г. я працавала ў Навуковай бібліятэцы Саратаўскага ўніверсітэта. Займалася блізкай мне краязнаўчай бібліяграфіяй, толькі трэба было нямала папрацаваць, каб пазнаёміцца з асаблівасцямі незнаёмага мне краю...

Вярнуцца на радзіму і ўключыцца ў працу мне пера- шкаджалі цяжкія сямейныя нягоды.

Представляют нашего следующего автора нет необходи- мости. Николай Николаевич Улащик – известный белорус- ский историк, проживший нелегкую жизнь. Летом 1930 г. во время погрома патриотической и творческой элиты Бе- ларуси он вместе с известными деятелями культуры и пи- сателями был арестован ГПУ. По результатам следствия над мифическим “Союзом освобождения Беларуси” ему ин-